

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ – ГАРАНТІЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНАСЛІДОК НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ НА ВИРОБНИЦТВІ

У статті розглянуто загальнообов'язкове державне соціальне страхування як гарантію права громадян на соціальний захист внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві. Зроблено висновок, що соціальне страхування виступає основною матеріальною гарантією реалізації права громадян на соціальний захист внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві. Його головна суть і призначення зводяться до отримання застрахованою особою в разі настання страхового випадку від страховика матеріального забезпечення і соціальних послуг за рахунок страхувальника.

Ключові слова: гарантія, держава, матеріальне забезпечення, населення, нещасний випадок, професійне захворювання, соціальне страхування, соціальний захист.

Постановка проблеми. В умовах переходу до ринкової економіки соціальні права набувають принципово нового змісту, оскільки покликані гарантувати докорінні зміни в соціально-економічному становищі людини як учасника ринкових відносин. У рамках цих прав потрібно забезпечити поєднання 2-х внутрішньо суперечливих напрямків – ринкової свободи і соціальної справедливості. Система соціальних прав повинна забезпечувати не тільки свободу підприємництва, а й права, що гарантують особі захист від стихії ринку, від безробіття і злиднів. У розвинених країнах світу відбувається поступове перенесення центру ваги соціальної діяльності держави з патерналістських акцій допомоги на формування системи умов для максимально повного використання трудового, інтелектуального й підприємницького потенціалу працездатних громадян і стимулювання їх особистої відповідальності за майбутнє соціальне забезпечення [1, с. 21].

У Конституції України знайшло відбиття достатньо широке коло соціальних прав людини і громадянина на працю (ст. 43), відпочинок (ст. 45), соціальний захист (ст. 46), охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування (ст. 49), охорону сім'ї, дитинства, материнства й батьківства (ст. 51), освіти (ст. 53) та ін. Одним із центральних і загальнознайомих у системі соціальних прав громадян є право на соціальний захист, вимога якого втілена в ратифікованих Україною міжнародних актах: Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р., Європейській соціальній хартії (переглянутій) від 3 травня 1996 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4

листопада 1950 р., а також у численних документах МОП і рішеннях Європейського суду з прав людини. Так, у ст. 12 ЄСХ(п) зазначається, що держава зобов'язана підтримувати функціонування системи соціального забезпечення, її задовільний рівень, докладати зусиль для її поступового посилення та ін. [2].

Частиною 1 ст. 46 Основного Закону [3] визначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на їх забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Як бачимо, перелік випадків, з якими ця конституційна норма пов'язує право громадянина на соціальний захист, не є вичерпним. За ч. 2 ст. 46 Конституції право на соціальний захист гарантується (а) загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ та організацій, бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, а також (б) створенням мережі державних, комунальних і приватних закладів для догляду за непрацездатними. Без указаних гарантій це право перетворюється на намір (побажання) у відповідній царині, не має ніякої практичної цінності ні для окремої людини, ні для суспільства загалом.

Метою статті є висвітлення певних моментів щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування як гарантії права громадян на соціальний захист внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві.

Аналіз останніх досліджень. Питання соціального страхування були предметом дослідження таких науковців, як В. М. Андріїв, Д. В. Божко, Н.Б. Болотіна, М. М. Клемпарський, О. Л. Кучма, К. Ю. Мельник, О.В. Москаленко, П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипко, В. І. Прокопенко, О.І. Процевський, С. М. Синчук, І. М. Сирота, Б. І. Сташків, О. В. Тищенко, Л.П. Шумна, М. М. Шумило, О. М. Ярошенко та ін.

Виклад основного матеріалу. Основною гарантією права особи на соціальний захист внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві є загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Відповідно до ст. 1 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [4] загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [5], що визначає правові, фінансові й організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування, гарантії працюючих громадян щодо їх соціального захисту у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю, пологами, нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням, охороною життя і здоров'я, пропонує таку дефініцію розглядуваного явища: це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати й надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування України.

Істотними ознаками загальнообов'язкового державного соціального страхування О. В. Москаленко називає: (а) це організаційно-правова форма соціального забезпечення; (б) воно становить собою сукупність економічних, організаційних і правових заходів; (в) створюється й гарантується державою; (г) спрямовано на компенсацію або мінімізацію наслідків погіршення матеріального й соціального становища громадян; (д) основними його суб'єктами є працівники, а в передбачених законом випадках інші категорії громадян; (е) його об'єктом виступає страховий випадок – хвороба, втрата працездатності, годувальника, безробіття з незалежних від громадянина обставин, старість та ін.; (є) реалізується за рахунок

страхових фондів; (ж) джерела соціально-страхових коштів – це обов'язкові страхові внески роботодавців, громадян, а також інші джерела надходжень, передбачені законом; (з) соціально-страхові кошти не включаються до Державного бюджету України, не підлягають вилученню й використовуються тільки за цільовим призначенням [6, с. 74].

У згаданих вище законодавчих актах закріплені наступні види соціального страхування: 1) у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; 2) від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; 3) медичне.

Завданням соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності є проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих, небезпечних виробничих факторів; запобігання нещасним випадкам на виробництві, іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаних умовами праці; відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві; відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою застрахованими особами заробітної плати або відповідної її частини під час виконання трудових обов'язків, надання їм соціальних послуг у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також у разі їх смерті здійснення страхових виплат непрацездатним членам їх сімей.

Право на матеріальне забезпечення й соціальні послуги за страхуванням від нещасного випадку (нещасний випадок – це обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть) та професійного захворювання (професійне захворювання – це захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності застрахованого та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою) на виробництві мають застраховані громадяни України, іноземці, особи без громадянства, члени їх сімей, які проживають в Україні (якщо інше не передбачено її міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України). Це право виникає з настанням страхового випадку, зокрема нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання (у тому числі встановленого чи виявленого в період, коли потерпілий не перебував у трудових відносинах з підприємством, на якому він захворів), що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму та яке сталося внаслідок пору-

шення застрахованим нормативних актів про охорону праці;

Підставою для оплати потерпілому витрат на медичну допомогу, проведення медичної, професійної та соціальної реабілітації, а також страхових виплат є акт розслідування нещасного випадку або акт розслідування професійного захворювання (отруєння) за встановленими формами. Зокрема, у разі настання страхового випадку Фонд здійснює наступні виплати: 1) допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності; 2) одноразову допомогу в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого; 3) щомісячну страхову виплату в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого; 4) страхову виплату потерпілому у розмірі його середньомісячного заробітку при тимчасовому переведенні його на легшу нижчеоплачувану роботу; 5) щомісячну страхову виплату особам, які мають на неї право в разі смерті потерпілого; 6) відшкодування вартості ритуальних послуг, пов'язаних з похованням померлого. Страхові виплати складаються із: 1) страхової виплати втраченого заробітку (або відповідної його частини) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності (далі - щомісячна страхова виплата); 2) страхової виплати в установлених випадках одноразової допомоги потерпілому (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого); 3) страхової виплати дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності; 4) страхових витрат на медичну та соціальну допомогу.

Підтвердженням центрального місця соціального страхування від нещасного випадку та професійного захворювання на виробництві в системі гарантій права громадян на соціальний захист можуть служити показники витрат на матеріальне забезпечення в цій царині. Звернімося, приміром, до фінансових звітів районних виконавчих дирекцій Харківського обласного відділення Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Так, у 2019 р. у Дергачівському відділенні управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Харківській області страхові виплати отримувало 276 потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. За рахунок коштів Фонду потерпілих осіб внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання забезпечено медичною та соціальною допомогою, зокрема: санаторно-курортне лікування отримали 8 осіб на суму 103,5 тис. грн; лікарськими за-

собами та виробами медичного призначення забезпечено 15 осіб на суму 166,5 тис. грн.; на лікування 4 потерпілих на виробництві та їх медичну реабілітацію витрачено 53,7 тис. грн.; технічними та іншими засобами реабілітації забезпечено 8 осіб на суму 72,7 тис. грн.; компенсацію витрат на бензин, ремонт і технічне обслуговування автомобілів отримали 9 потерпілих на суму 3,3 тис. грн. [7]

Як бачимо, загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності виступає матеріальною гарантією права на соціальний захист, адже його головна суть зводиться до того, що за ним застрахована особа в разі настання страхового випадку отримує за рахунок страхувальника від страховика матеріальне забезпечення. Воно є частиною державної системи соціального захисту населення, що здійснюється у формі страхування громадян, які працюють, від можливої зміни матеріального і соціального становища, в тому числі з незалежних від них обставин, за допомогою якого держава забезпечує соціальний захист, охорону життя та здоров'я громадян під час їх трудової діяльності, сприяє підвищенню ефективності соціального захисту працівників в умовах існуючих професійних ризиків.

При цьому відшкодування моральної (немайнової) шкоди потерпілим від нещасних випадків на виробництві або професійних захворювань і членам їхніх сімей не є страховою виплатою та здійснюється незалежно від часу настання страхового випадку відповідно до положень Цивільного кодексу України та Кодексу законів про працю України.

Висновки. У результаті вивчення місця й ролі загальнообов'язкового державного соціального страхування в системі гарантій права громадян на соціальний захист внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві, можемо констатувати, що право на соціальний захист є одним із центральних і загально визнаних у системі соціальних прав людини. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування виступає основною матеріальною гарантією реалізації права громадян на соціальний захист внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві. Його головна суть і призначення зводяться до отримання застрахованою особою в разі настання страхового випадку від страховика матеріального забезпечення (допомоги по тимчасовій непрацездатності, на поховання) і соціальних послуг (оплати лікування в реабілітаційних відділеннях санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм) за рахунок страхувальника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божко Д. В. Правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2017. 244 с.
2. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. №51.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
4. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р. №16/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. №23. Ст. 121.
5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р. №1105-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №46-47. Ст. 403.
6. Москаленко О. В. Принципи соціального страхування в сучасних умовах господарювання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2013. 427 с.
7. Дергачівське відділення управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Харківській області підводить підсумки роботи за 2019 рік. URL: <http://www.fse.gov.ua/fse/control/khr/uk/publish/article/95857;jsessionid=D73C3059066C4149B3E8911C336F75D6>.

REFERENCES

1. Bozhko D. V. (2017). Pravovidnosyny iz zahalnooboviazkovoho derzhavnoho sotsialnoho strakhuvannia u zviazku z tymchasovoiu vtratoiu pratsezdattnosti. *Candidate's thesis: 12.00.05*. Kharkiv [in Ukrainian].
2. Yevropeiska sotsialna khartiia (perehliana) vid 03.05.1996 r. (2007). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 51 [in Ukrainian].
3. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. №254k/96-VR. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, Art. 141 [in Ukrainian].
4. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia vid 14.01.1998 r. №16/98-VR. (1998). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 23, Art. 121 [in Ukrainian].
5. Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 23.09.1999 r. №1105-XIV. (1999). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 46-47, Art. 403 [in Ukrainian].
6. Moskalenko O. V. (2013). Pryntsypy sotsialnoho strakhuvannia v suchasnykh umovakh hospodariuvannia. *Doctor's thesis: 12.00.05*. Kharkiv [in Ukrainian].
7. Derhachivske viddilennia upravlinnia vykonavchoi dyrektsii Fondu sotsialnoho strakhuvannia Ukrainy v Kharkivskii oblasti pidvodyt pidsumky roboty za 2019 rik. URL: <http://www.fse.gov.ua/fse/control/khr/uk/publish/article/95857;jsessionid=D73C3059066C4149B3E8911C336F75D6> [in Ukrainian].

СОРОКА ЕЛЕНА

соискатель кафедры правоведения юридического факультета
Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля

**СОЦИАЛЬНОЕ СТРАХОВАНИЕ – ГАРАНТИЯ ПРАВА ГРАЖДАН
НА СОЦИАЛЬНУЮ ЗАЩИТУ В РЕЗУЛЬТАТЕ НЕСЧАСТНЫХ СЛУЧАЕВ
И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ НА ПРОИЗВОДСТВЕ**

В статье рассмотрено общеобязательное государственное социальное страхование в качестве гарантии права граждан на социальную защиту в результате несчастных случаев и профессиональных заболеваний на производстве. Сделан вывод, что социальное страхование выступает основной материальной гарантией реализации права граждан на социальную защиту в результате несчастных случаев и профессиональных заболеваний на производстве. Его главное предназначение сводится к получению застрахованным лицом при наступлении страхового случая от страховщика материального обеспечения и социальных услуг за счет страхователя.

Ключевые слова: гарантия, государство, материальное обеспечение, население, несчастный случай, профессиональное заболевание, социальная защита, социальное страхование.

SOROKA OLENA

applicant for the Department of Law Faculty of Law East Ukrainian National Vladimir Dahl University

SOCIAL INSURANCE – GUARANTEE OF THE RIGHT OF CITIZENS TO SOCIAL PROTECTION DUE TO ACCIDENTS AND OCCUPATIONAL DISEASES ON THE MANUFACTURER

Problem setting. In the transition to a market economy, social rights acquire a fundamentally new meaning, as they are designed to guarantee radical changes in the socio-economic situation of man as a participant in market relations. The Constitution of Ukraine reflects a wide range of social rights of a person and a citizen to work, leisure, social protection, health care, medical care, health insurance, family protection, childhood, motherhood and fatherhood, education, etc. One of the central and universally recognized in the system of social rights of citizens is the right to social protection, the requirement of which is embodied in international acts ratified by Ukraine. The right to social protection is guaranteed by the obligatory state social insurance at the expense of insurance contributions of citizens, enterprises, institutions and organizations, budgetary and other sources of social security, as well as the creation of a network of state, municipal and private institutions for the care of the disabled. Without these guarantees, this right becomes an intention (wish) in the relevant field, has no practical value either for the individual or for society as a whole.

Analysis of recent researches and publications. Issues of social insurance were the subject of research by such scientists as V. M. Andriyiv, D. V. Bozhko, N. B. Bolotina, M.M. Klemparsky, O. L. Kuchma, K. Yu. Melnyk, O. V. Moskalenko, P. D. Pilipenko, S.M. Prilipko, V. I. Prokopenko, O. I. Protsevsky, S. M. Sinchuk, I. M. Orphan, B. I. Stashkov, O. V. Tishchenko, L. P. Shumna, M. M. Shumylo, O. M. Yaroshenko, and others.

Target of research to consider compulsory state social insurance as a guarantee of the right of citizens to social protection due to accidents and occupational diseases at work.

Article's main body. The main guarantee of a person's right to social protection due to accidents and occupational diseases at work is compulsory state social insurance. The task of social insurance against accidents at work and occupational diseases that have caused disability is to carry out preventive measures aimed at eliminating harmful, dangerous production factors; prevention of accidents at work, other cases of threat to the health of the insured, caused by working conditions; restoration of health and working capacity of victims at work; compensation for damage related to the loss of insured persons' wages or the relevant part of it during the performance of their duties, provision of social services in connection with damage to health, as well as in the event of their death, making insurance payments to incapacitated members families. Confirmation of the central place of social insurance against accidents and occupational diseases at work in the system of guarantees of the right of citizens to social protection can serve as indicators of the cost of material support in this area.

Conclusions and prospects for the development. As a result of studying the place and role of compulsory state social insurance in the system of guarantees of the right of citizens to social protection due to accidents and occupational diseases at work, we can state that the right to social protection is one of the central and universally recognized social human rights. Compulsory state social insurance is the main material guarantee of the realization of the right of citizens to social protection due to accidents and occupational diseases at work. Its main essence and purpose are to receive the insured person in the event of an insured event from the insurer of material support (temporary disability benefits, burial) and social services (payment for treatment in the rehabilitation departments of the sanatorium after illness and injury) at the expense of the insured.

Keywords: accident, guarantee, material support, occupational disease, population, social insurance, social protection, state.

Сорока О. П. Соціальне страхування – гарантія права громадян на соціальний захист внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві. *Право та інноваційне суспільство*: електрон. наук. вид. 2020. № 1 (14). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/Soroka14.pdf>